

A finn és az izlandi büntetés-végrehajtás

A fogvatartotti népesség két rendhagyó európai modellje

Napjainkra a börtönnépesség magas létszáma, a végrehajtási intézmények túlszűfolttsága közös jellemzőként összekötő kapcsot jelent szinte valamennyi európai állam között. Azzal mindenki egyetért, hogy a börtönnépességet nullára redukálni, avagy felszámolni nem lehet, törekedni kellene azonban egy optimális, vagy legalábbis ahhoz közeli szint elérésére. Kérdésként fogalmazódhat meg ugyanakkor, hogy mikor tekinthető a börtönnépesség szintje optimálisnak és hogyan érhető el a börtönlakók számának tartós csökkentése. E tekintetben példaértékű lehet a finn büntetés-végrehajtás, amelynek bemutatása alátámasztja Nils Christiel azon állítását, miszerint a börtönnépesség szintjét elsősorban az adott társadalom hagyományai, a közvélemény, a jogalkalmazók tevékenysége és nem utolsósorban a politikai megfontolások befolyásolják, alakítják, valamint az izlandi börtönügy, amely a kis társadalmak végrehajtásának sajátos jegyeit is tükrözi.

A büntetés-végrehajtási intézmények 1998. szeptember elsejei, az Európa Tanács által elkészített összesítője alapján a 100.000 lakosra jutó fogvatartotti ráta 35 ország adatait alapul véve 34 (Albánia és Ciprus) valamint 679 (Oroszország) között ingadozott. Ezen az igen tág intervallumon belül elhanyagolható az 50-es fogvatartotti ráta alatti értéket felmutató államok köre. A már hivatkozott Albánián és Cipruson kívül csekély számú bebörtönzöttet tartanak fogva a később bemutatásra kerülő Izlandon (37), Szlovéniában (40) és Horvátországban (49). A börtönnépességi adatokat szolgáltató országok jelentős hányadában 100.000 emberből 50 főt meghaladó, de még 100 alatti a fogvatartottak száma. Ezen csoportba sorolható például Izlandon kívül a többi skandináv állam, a szomszédos Ausztria, Franciaország, Németország, Görögország, Svájc. A legnagyobb számú börtönnépességet felvonultató országokon belül elsősorban az egykori Szovjetuniótól elszakadó és függetlenné váló államok (300 feletti rátával) és kelet-közép-európai régió országai (például hazánk 142-es, Lengyelország 148-as, Románia 233-as, a Cseh Köztársaság 214-es arányszámával) találhatók. Az itt vázolt bebörtönzési számok azonban eltörpülnek az orosz végrehajtás 679-es fogvatartotti rátája mellett², illetve egy Európán túlnyúló kitekintés esetén az Egyesült Államok 1997. júliusában regisztrált 645-ös arányszámával szemben. Az USA végrehajtási intézményeiben 1997. közepén egyes számítások szerint ugyanis 1,7 milliót meghaladó számú személy volt bebörtönözve. A hivatkozott 645-ös fogvatartotti ráta 1/3-át a helyi börtönökben fogvatartottak, 2/3-át pedig a Szövet-

segi és Állami Börtönök lakói alkották. A növekedés ütemét tekintve az 1 évvel korábbi adatokhoz képest (1996. július 1.) a nemzeti börtönnépesség 4,7%-kal emelkedett. Ha az 1990 óta bekövetkező változást vizsgáljuk, akkor az USA teljes fogvatartotti népessége több mint 577 ezer 100 fogvatartottal bővült, ami heti 1708 fős emelkedésnek felel meg. 1997 közepén a fogvatartotti ráta pedig azt is jelzi, hogy minden 155. lakost bebörtönözték az USA-ban.³ Találónan jegyzi meg egyik írásában *Zygmunt Bauman*, hogy Amerika teljes börtönnépessége már a felsőfokú oktatási intézményekben tanulók létszámát is meghaladja.⁴

Az 1995-ös év adatait összevetve az 1998-as év hasonló időszakában rögzített mutatókkal egyértelműen leszögezhető, hogy az európai országok börtönnépessége kevés kivételtől eltekintve tovább emelkedett. A növekedés üteme a legszembetűnőbben *Észtországban* figyelhető meg, ahol az 1995-ös 270-ről 1998-ra 332-re, illetve az 1990-es évben regisztrált 220-ról másfélszeresére nőtt a börtönlakók száma. Számottevő gyarapodás jellemezte még e tekintetben a kelet-közép-európai régióból a *román* büntetés-végrehajtást, ahol 100 ezer emberből az 1995-ös 200-hoz képest 1998-ban már 233-at tartottak fogva, valamint a *Cseh Köztársaságot*, ahol három év leforgása alatt 190-ről 214-re nőtt a fogvatartotti ráta.

Stabilnak tekinthető börtönnépességet tudhat magáénak ugyanakkor például az *osztrák*, a *ciprusi*, a *dán*, a *norvég*, az *olasz*, és az *izlandi* büntetés-végrehajtás.

A fogvatartotti arányszám csökkenése szinte elhanyagolható, hiszen mindösszesen négy ország esetében lehet a vizsgált időtartam alatti több-kevesebb börtönnépességi visszaesésről beszámolni. Ilyen kedvező irányú folyamat játszódott le *Szlovákiában* (150-123), *Oroszországban* (690-679), *Franciaországban* (95-88) és *Finnországban* (60-54). Bár a négy ország közül a legkisebb mérvű fogvatartotti csökkenés a finn végrehajtást jellemezte, de a legkedvezőbb létszámú börtönnépességet mégis Finnország tudhatja magáénak. Ezen pozícióját Finnország – Izlandot kivéve – tartja a skandináv államok közötti összehasonlításban is, hiszen az északi régió belül a legkevesebb fogvatartott 1998-ban a finneké volt, megelőzve még Norvégiát⁵ is.

A finn börtönnépesség jelenlegi helyzetének bemutatása előtt szükséges felvázolni azt a folyamatot, illetőleg a folyamatot befolyásoló tényezőket, amely(ek) Finnországban a fogvatartottak számának tartós csökkenését eredményezték.

A finn börtönnépességet redukáló tényezőkről

A börtönnépesség szintjét tekintve a finn példa követendő modell lehet valamennyi állam számára, hiszen a bebörtönözöttek száma tartósan és folyamatosan csökkenő tendenciát mutat. Az 1950-es évek elején a finn fogvatartotti ráta még négyszer magasabb volt, mint a többi skandináv államban⁶ és az 1970-es évek finn börtönnépessége is meghaladta a nyugat-európai államok szintjét. A II. világháborút követő időszaktól azonban megindult az a kedvező irányú folyamat, amely az 1970/80-as évekre már azt eredményezte, hogy amíg a legtöbb európai országban a börtönnépesség emelkedett, addig Finnországban ezen ráta tovább csökkent, a '90-es évek elejére pedig Finnország utolérte a skandináv államok szintjét is. Ezen kö-

zel fél évszázados változás hátterében az *Inkeri Antilla*, *Patrik Törnudd* és *K.J. Lang* nevéhez fűződő átgondolt, tudatosan megvalósított büntetőpolitika állt, amely a büntető elméletben bekövetkező ideológiai változást, a törvényi reformokat, az ítélkezési és a végrehajtási gyakorlat változását egyaránt eredményezte.

Az ideológia hátteret tekintve a treatment ideológia kritikája Finnországban az 1960-as években már olyan liberális társadalmi szemléletmóddal párosult, amely egyre határozottabb fellépést követelt az elavult és túlságosan szigorú büntető törvényekkel és a szabadságvesztés-büntetés eltúlzott alkalmazásával szemben. Ebben a folyamatban átértékelődtek a büntetés igazolásáról és teoretikus céljáról vallott nézetek és ismét központi szerepet kapott az (indirekt)⁷ generális prevenció gondolata.⁸

A finn börtönépesség redukálásában nagy szerepe volt a bírói gyakorlatnak és a törvényi rendelkezéseknek is. A bíróságok már az 1950-es évektől kezdődően törekedtek a szabadságelvonással járó ítéletek visszaszorítására, majd az 1960-as évek közepétől megindult a törvényhozási reform is. Ahogy arra *Lappi-Seppälä* hivatkozott írásában rámutat a finn bíróságok több esetben maguk változtattak korábbi gyakorlatukon, mielőtt még a törvényhozó módosította volna az irányadó jogszabályokat. Ezen jogi reform kivitelezésében Patrik Törnudd a politikai óhaj és konszenzus érvényesülését hangsúlyozza, amely képes volt keresztülvinni a fogvatartotti ráta leszállítását.

Végezetül megemlíthető, hogy a börtönépesség csökkentésében a bűnözési ráta alakulásának nem volt szerepe, illetőleg az nem járt együtt ezen utóbbi ráta esésével. Amíg ugyanis Finnországban a börtönépesség szintje tartósan és folyamatosan sülyedt, addig a bűnözési ráta emelkedő tendenciát mutatott. Ezért *Lappi-Seppälä* azt az általános kriminológiai következtetést erősíti, hogy saját dinamikájuk szerint változó, egymástól teljesen független rendszerekről van szó, azaz a bűnözési ráta nem következménye a börtönépesség csökkenésének vagy emelkedésének.

A feltételes, avagy felfüggesztett szabadságvesztés és a pénzbüntetés szerepe a börtönépesség szintjének alakításában

A finn jogkövetkezmenyi rendszer központi szankciónemei jelenleg a szabadságvesztés és a pénzbüntetés. A szabadságvesztés generális minimumát a törvény 14 napban határozza meg, a generális maximum 12 év, halmazat esetén 15 év. A legtöbb esetben a szabadságvesztés határozott tartamú, de a legsúlyosabb bűncselekmények, például az emberölés esetén az elkövető életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntethető. A szabadságvesztés büntetési nemén belül jelenleg meghatározó szerepe van a feltételes szabadságvesztésnek (a szabadságvesztés végrehajtása felfüggesztésének), míg a teljes, avagy feltétel nélküli szabadságvesztés a jogi reformoknak köszönhetően kisebb arányban kerül alkalmazásra.

A hatályos szabályozás alapján a 2 évig terjedő szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztésére nyílik lehetőség, a felfüggesztés tartama 1-től 3 évig terjed. Amennyiben az elkövető e tartam alatt újabb bűncselekményt követ el és ezért szabadságvesztésre ítélik, akkor a bíróság a felfüggesztett büntetés teljes egészének vagy egy részének végrehajtását rendelheti el. A gyakorlatban a szabadságvesztések 2/3-a kerül felfüggesztésre.⁹

A napi tételes pénzbüntetés rendszerét a skandináv államok közül elsőként Finnország vezette be 1921-ben. A napi tételes pénzbüntetés alapja egyrészt a napok száma (1-től 120-ig terjedően), másrészt pedig az egyes napokra eső összeg. Ez utóbbi nagysága az elkövető havi jövedelmétől és vagyonától függ. Arra az esetre, ha az elkövetőnek az összeg megfizetése nehézséget okozna, a törvényi szabályozás lehetővé teszi a fizetési határidő kitolását, illetőleg az elkövető számára részletfizetés engedélyezhető. A fizetési kötelezettség nem teljesítésének jogkövetkezménye, hogy a napi tételes pénzbüntetés helyébe szabadságvesztés büntetés lép. A hatályos szabályozás értelmében az átváltásnál 1 napi szabadságvesztésnek 2 napi pénzbüntetés felel meg. Az átváltoztatott szabadságvesztés legrövidebb tartama 4, leg hosszabb pedig 90 napban került meghatározásra.¹⁰

Az 1970-es évek közepén bekövetkezett törvényi módosítás eredményeként megemelkedett a napi tételes pénzbüntetés szintje, ami ettől kezdődően tágabb teret engedett a bírósági gyakorlatnak a pénzbüntetés súlyosabb deliktumok esetén való alkalmazására is. A napi pénzbüntetési rendszer átalakítása mellett a szabadságvesztés visszaszorításában nagy szerepe volt Finnországban a feltételes elítélés térhódításának is. A sokak által a szabadságvesztés leghatékonyabb alternatívájaként emlegetett feltételes szabadságvesztésre ítézés népszerűsége Finnországban évről évre nőtt és az 1950-ben regisztrált 3000-ről alkalmazási gyakorisága 1990-re 18000 esetre nőtt. Amíg például az 1960-as évek közepén 3 szabadságvesztésből 2-nél feltétel nélküli, avagy teljes szabadságvesztés került kiszabásra (70%), addig a feltétel nélküli elítélés aránya 1980-ra már 42%-ra esett vissza.¹¹

A börtönbüntetés visszaszorulásának és a feltételes elítélés, valamint a pénzbüntetés egyre gyakoribb alkalmazásának példáját Finnországban a lopásra és az ittas járművezetésre vonatkozó ítélkezés változása szemlélteti. A vagyon elleni lopás deliktumánál a finn gyakorlat 1971-ben 38%-ban alkalmazott az elítélttel szemben börtönbüntetést. Ez az arány 20 évvel később 11%-ra csökkent. A szabadságvesztés ezen bűncselekményi kategóriánál való visszaszorulásával párhuzamosan megfigyelhető volt a szabadságvesztés tartamának csökkenése is. Az 1950-es év adatai alapján a lopás miatt kiszabott szabadságvesztés átlagos tartama 12 hónap volt. Ez a büntetési hossz 1971-ben már 7,4 hónap, 2 évtizeddel később pedig már csak 2,6 hónap volt.

A finn börtönök túltelítettsége az 1960-as években jelentős mértékben annak volt betudható, hogy szigorú büntetőpolitikát érvényesítve igen hosszú tartamú feltétel nélküli szabadságvesztések kerültek kiszabásra és végrehajtásra ittas járművezetés miatt. A bíróság ezen bünteteskiszabási gyakorlatát az 1970-es években kezdte el felülvizsgálni, de a szabadságelvonás ezen bűncselekmény miatti alkalmazásának visszaszorulását nagymértékben elősegítették az ezidőtájt bevezetésre kerülő jogszabályi rendelkezések is. Így például az 1977-es törvénymódosítás nyomán lehetővé vált, hogy a bíróság az elkövetővel szemben feltételes szabadságvesztést vagy pénzbüntetést alkalmazzon. A feltételes elítélés törvényi reformja ezen

két alternatíva kombinálásának lehetőségét teremtette meg, majd a harmadik lépcsőben történt meg a napi tételes rendszer már korábban említett átalakítása, elősegítve a pénzbüntetés mind szélesebb körben történő alkalmazását.

A bírói gyakorlat és a jogszabályi változások együttesen tették lehetővé a felfüggesztett szabadságvesztés és a pénzbüntetés tényrerését és ezzel párhuzamosan a bebörtönzések csökkenését. A jelenlegi gyakorlat alapján az ittas járművezetés alapesetében a bíróság általában pénzbüntetést alkalmaz, míg a bűncselekmény minősített esetének realizálása miatt a feltételes szabadságvesztés mellett kiegészítő pénzbüntetés¹³ kiszabására kerülhet sor.

A felfüggesztett szabadságvesztés és a pénzbüntetés térhódítását Finnországban alapjain segítette elő azon törvényi rendelkezés, amely mintegy általános iránymutatást adva a bíróságnak lehetővé tette alkalmazásukat valamennyi bűncselekmény tekintetében. Az ítélezési gyakorlat jelenleg Finnország egyértelműen pénzbüntetés-párti (kb. 60%), emellett előszeretettel él a feltételes szabadságvesztés alkalmazásával (20%) és az esetek kb. 10%-ában kerül tényleges szabadságvesztés kiszabásra, általában 3 és 6 hónap közötti tartamban. A még fennmaradó hányadból a közmunka 6-7%-ot tesz ki és az esetek kevesebb mint 2%-ában alkalmaz a bíróság egyéb¹⁴ szankciót.¹⁵

A közérdekű munka térnyerése és a feltételes szabadlábra helyezés intézményének szerepe Finnországban

A pénzbüntetés és a feltételes elítélés börtönnépességet csökkentő hatása mellett e tényező kedvező irányú befolyásolásában Finnországban jelentős szerepet töltött, illetve jelenleg is betölt az Angliából eredő közmunka, avagy a honi szóhasználattal élve a közérdekű munka bevezetése. Ezen szankciónemnek a finn jogkövetkezmenyi rendszerbe való átültetésére az 1990. évi december 14-i törvénnyel (1990/1105) és az 1990. december 28-i dekrétummal került sor. A törvény 2. szakasza a közérdekű munkát a szabadságvesztés alternatívájaként definiálta, amelyet az elítélt ellenőrzés alatt, fizetés nélkül végez. A közérdekű munka bevezetését egy három éves (1991. január 01-től 1993. december 31-ig terjedő) kísérleti periódus előzte meg.¹⁶ Ezen időtartam alatt 6 városban és 12 vidéki kerületben tesztelték az új alternatívát, a finn jogkövetkezmenyi rendszer meghatározó elemévé pedig az 1996. évi december 12-i törvénnyel vált.¹⁷

A közérdekű munka bevezetésével a nem titkolt törvényhozói szándék az volt, hogy lecsökkentse a feltétlen szabadságvesztés alkalmazási körét, annak megfelelő helyettesítője legyen. Kiszabására a 8 hónapig terjedő szabadságvesztés helyett kerülhet sor egy két lépcsős eljárás keretében. Az eljárás első részében a bíróság úgy hozza meg ítéletét, hogy figyelmen kívül hagyja a közérdekű munka alkalmazhatóságát. Amennyiben a bíróság a szabadságvesztés mellett dönt és ennek tartama nem haladja meg a 8 hónapot, akkor e második lépcsőben további törvényi feltételek fennállása esetén a testület átváltoztathatja a szabadságvesztést közmunkára. Az átváltoztatáshoz elengedhetetlen, hogy az elítélt beleegyezzen ezen szankció alkalmazásába, továbbá, képes legyen eleget tenni a munkavégzésnek és negatív feltétel

a visszaesői minőség, illetve egy esetleges korábbi elítélés, ez utóbbiak ugyanis akadályai a szankciónem alkalmazhatóságának. Jelenleg a közérdekű munka alkalmazására döntő hányadban az ittas járművezetőkkel szemben kerül sor.

A közérdekű munka tartama a hatályos szabályozás alapján 20 és 200 óra között mozog. Az átváltásnál 1 napi börtönbüntetés 1 óra közérdekű munkának felel meg. Így ha valakit a bíróság 2 hónap tartamú szabadságvesztésre ítél és a közérdekű munkára történő átváltoztatás további törvényi feltételei is fennállnak, 60 óra közérdekű munkát köteles teljesíteni. A szankció feletti ellenőrzés kifejezetten csak a munkakötelezettség teljesítésére irányul, amennyiben azonban a közérdekű munkára ítélt megsértené a végrehajtás rendjét, akkor a bíróság a közmunka helyett új feltétlen szabadságvesztést szab ki.

A köz javára teljesítendő munka sikerét támasztja alá, hogy Finnországban nő ezen új alternatíva kiszabása, másrésztől a teljes tartamú szabadságvesztés alkalmazása csökkenő tendenciát mutat.¹⁸ A közérdekű munka bevezetése azon túlmenően azonban, hogy redukálta a szabadságelvonások számát, ezen belül is a rövid tartamú ítéleteket,¹⁹ a börtönön belül eltöltött idő meghosszabbodását eredményezte. A szabadságvesztés tényleges tartama a közérdekű munka alkalmazásának betudhatóan az 1992-es évben jelzett 4,3 hónapról ugyanis 1998-ra már 5,8 hónapra emelkedett.²⁰

A szabadságvesztés tényleges tartamának alakításában, a fogvatartotti ráta ellenőrzésében Finnországban is meghatározó szerepe van a feltételes szabadlábra helyezésnek.²¹ Finnországban a különös visszaesők és az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt kivételével valamennyi elítélt feltételes szabadságra bocsátható. Jelenleg a törvényhozás 14 napban jelölte meg az a legrövidebb tartamot, amely előtt az elítéltek nem helyezhetők feltételes szabadságra.²² Az első bűncselekményt elkövetők általában a szabadságvesztés felének kitöltése után, míg a visszaesők a 2/3-a után szabadulnak feltételesen. Amennyiben az elkövetőt a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, akkor csak a köztársasági elnök által gyakorolt kegyelemmel kerülhet ki a végrehajtási intézményből. Egyébiránt az életfogytiglanra ítélt Finnországban átlagosan 10-12 évet töltenek börtönben.²³

Az izlandi végrehajtás sajátos jegyei

A parányi, 280 000 lelket számláló²⁴ Izland több tekintetben kiemelkedik nemcsak az európai országok, hanem a többi skandináv állam közül is. 1997-ben és 1998-ban a napi átlagos fogvatartotti létszám például 110 fő, 1999-ben pedig 100 fő volt, ami 35-37-es fogvatartotti rátának felelt meg.²⁵ Ezen utóbbi mutató alapján Izland stabil börtönnépességet tudhat magáénak: az 1990-es, 1994-es, 1995-ös év rendelkezésre álló adatai alapján az ország fogvatartotti rátája egyaránt 40 volt.²⁶ Izland 5 börtöne mindösszesen 138 fogvatartott befogadására alkalmas, így a 100-110 körül mozgó fogvatartotti állomány 72-79%-os telítettségnek felel meg. Az imént említett 5 büntetés-végrehajtási intézmény közül a legnagyobb és egyben legújabb (Litla Hraun), amelyet 1995-ben adtak át, 87 fős kapacitással rendelkezik. A másik négy intézmény esetében a fogvatartotti létszám már csak 9-16 fő között alakul. A kevés sze-

mély befogadására alkalmas és kész izlandi börtönökben így sajátos kapcsolat figyelhető meg a fogvatartottak és a személyzet között. A kialakuló személyes ismeretség lehetővé teszi, hogy a végrehajtási személyzet mintegy naprakész legyen a fogvatartottak problémáira és az elítélt számára ezen túlmenően könnyebbséget jelent a börtönigazgatóság bármely tagjával való közvetlen kapcsolatfelvétel is.²⁷

Izlandon nincsenek sem külön női börtönök, sem pedig fiatalkorúak számára kialakított büntetés-végrehajtási intézmények. Az átlagos női fogvatartotti létszám 4-6 fő, a 18 életévét be nem töltött fiatalok esetén 0-2! fő. Ezzel magyarázható, hogy az Európai BörtönSzabályok azon minimális ajánlásai ellen, miszerint elkülönítve kell fogvatartani a férfiakat és a nőket (11.2)²⁸, másrészt pedig a fiatalkorúakat életkori sajátosságaiuknak megfelelően kell elhelyezni (11.4), az izlandi kormány annak kivitelezhetetlensége miatt tiltakozott. Ebben a sajátos végrehajtási közegben nem használják például a börtön-személyzet (prison staff) kifejezést, hanem ehelyett olyan személyekről tesznek említést, akik a fogvatartottakkal foglalkoznak (fangavörður). Nem alkalmazzák továbbá a fogvatartott (inmate) terminológiát sem, helyette a „fangi” azon személyt jelöli, akit szabadságvesztésre ítélték. Nem beszélnek továbbá nyitott és zárt végrehajtási intézményekről sem, habár egyes intézményeket a félig nyitott kategóriába lehet sorolni. *Erlendur Baldursson*, aki 20 éves munkatapasztalattal rendelkezik a börtönadminisztráció területén, ezen tényezőket magyarázatát abban látja, hogy Izlandon a büntető jogkövetkezményi rendszerben nem hozott áttörést a treatment ideológia, a bűnelkövető megjavítására irányuló kezelési gondolat. Ezt példázza, hogy a szigetországban nincsenek szociális munkások, a börtönökben szakmai és hasonló kezelési programok nem találhatók. Másrészt ugyanakkor mind a munkavégzés, mind pedig az iskolai képzés lehetősége adott a végrehajtási intézményekben és az ezekben való részvételt megfelelő javadalmazással honorálják. A többi skandináv állammal való összehasonlításban az izlandi elítéltek órábéré átlagban 2-3-szor magasabb, mivel a normál órabér 3,5-4,0 USA dollár felel meg. Nagy hangsúlyt helyeznek a munka motiválására is. Ennek is köszönhetően az izlandi börtönökben egyáltalán nem szokatlan, hogy a munkát végző fogvatartottak pénzzel tudják támogatni családjukat és szabadulásukra tisztességes összeget tudnak összegyűjteni. A motiváltságnak tudható be, hogy bár a munkavégzés az elítéltek számára kötelező, de ez a kötelező jelleg, avagy kényszerítő elem kevésbé érződik. Az elhanyagolható számú fogvatartottat befogadó börtönökben a munkához való hozzáférés lehetősége is adott, így például 1999 augusztusában mindösszesen 1,7%-os munkanélküliséget regisztráltak és az sem meglepő, hogy az elítéltek szabadulás utáni munkába állása biztosított.²⁹

A fogvatartottak egészségügyi ellátására, pszichiátriai kezelésére és egyéb egészségügyi szolgáltatások ellátására a börtönök „külsős” személyzetet vesznek igénybe, akik fizetésüket az Egészségügyi Minisztériumtól kapják. Mivel az izlandi börtönökben nincsenek kórházak, a fogvatartottak egészségügyi ellátása, mentális és fizikális problémájuk kezelése a börtönön kívüli kórházakban történik. Az alkohol- és kábítószerfüggő személyek esetében az izlandi végrehajtás ugyancsak sajátos utat követ, mivel szakosodott magánintézményekbe szállítják át az ilyen problémákkal küzdő fogvatartottakat. Létszámuk átlagosan 40-re tehető, kezelésük pedig hasonló módon történik, mint fogva nem tartott társaiké.³⁰

A közérdekű munka és a feltételes szabadlábra bocsátás alkalmazása

Izlandon a közérdekű munka szankcióneme is mutat sajátos vonásokat. Bevezetésével egyértelműen a feltétel nélküli, avagy teljes tartamú szabadságvesztés visszaszorítását, helyettesítését³¹ igyekeztek biztosítani. Alkalmazására a 6 hónapot meg nem haladó tartamú feltétel nélküli szabadságvesztésre ítélt esetekben van lehetőség, de csak akkor, ha az elítélt kérelemmel fordul a börtönigazgatósághoz a börtönbüntetés közérdekű munkára történő átváltoztatása tárgyában. 2000. január elsejétől arra is van lehetőség, hogy a pénzbüntetés késedelmes teljesítői börtönbüntetésük közérdekű munkavégzésre történő átváltoztatását kérelmezzék.

Izland esetében is meg kell említeni a szabadságvesztésből történő feltételes szabadlábra bocsátás intézményét. Baldusson véleménye szerint az izlandi gyakorlat liberálisabbnak tekinthető, mint például a norvég, svéd vagy dán megoldás, amelynek magyarázatát abban jelölte meg, hogy ezen utóbbi államokban a szabadságvesztés egy meghatározott tartamának (általában 2/3-ának) kitöltése után többé-kevésbé automatikusan érvényesül az elítélt szabadon bocsátása. Ezzel szemben Izlandon a végrehajtási intézményből történő feltételes szabadlábra helyezést maga a sértett, sőt az ő nevében más is kérelmezheti. A feltételes szabadon bocsátás lehetőségének megnyílása két esetkorre osztható. Egyrésztől, ha az elkövetőt vagyon elleni bűncselekményért, közlekedési bűncselekményért, esetleg jelentéktelen erőszakos deliktumért, vagy kábítószerrel összefüggő bűncselekményért ítélték el, akkor a büntetés felének kitöltése után szabadulhat. Az említett bűncselekményi kört jóval meghaladó tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetése esetén pedig általában a 2/3-ad rész letöltése eredményezheti a szabadulást. Izlandon a feltételes szabadon bocsátás alkalmazhatósága bármilyen rövid tartamú szabadságvesztés kiszabása esetén érvényesül³², így például egy 30 napi szabadságvesztésre ítélésnél az elítélt már 15 nap után feltételesen szabadulhat. Ezen túlmenően a törvényi szabályozás nem határoz meg olyan időlimitet sem, amelyet a feltételes szabadon bocsátás előtt a fogvatartottnak kötelezően le kellene tölteniük.

Összegzésként elmondható, hogy az Európa-szerte érvényesülő azon tendenciával szemben, amely a fogvatartotti népesség folyamatos emelkedését tükrözi, a finn vagy az izlandi végrehajtás bemutatásán keresztül, ellentétes irányú folyamatok is megfigyelhetők. A finn példa nyomán van tehát mód a börtönnépesség tartós és egyúttal folyamatos csökkentésére, az izlandi börtönügy pedig kuriózum volta mellett a fogvatartotti népesség stabilan tartásának egyik modelljeként szolgálhat.

dr. Juhász Zsuzsanna

Jegyzetek:

- ¹ Bővebben lásd Christie, N.: *Bűnözés-kontroll Európában és Észak-Amerikában*. In: Kriminológiai közlemények 55. 1998. 153. p.
- ² A legfrissebb 2000. évre vonatkozó adatok szerint a fogvatartotti ráta Oroszországban már 734 volt! Forrás: *Az orosz föderáció büntetés-végrehajtási rendszere*. In: Börtönügyi Szemle 2001/1. 95. p.
- ³ Gilliard, D.—Beck, A.: *Prison and Jail Inmates at Midyear 1997*. In: <http://sun.soc.nin.edu>.
- ⁴ Bauman, Z.: *Social issues of law and order*. In: *The British Journal of Criminology* 2000/2. 212. p.
- ⁵ Norvégia fogvatartotti rátája az 1985 és 1995 közötti 10 éves periódust alapul véve 45-55 között mozgott, majd 57-re emelkedett.
- ⁶ Még az 1980-as évek második felében is jóval magasabb volt a finn börtönlakók száma, mint szomszédainál. Az 1986-os adatok alapján ugyanis a finnek a 100000 lakosra jutó 86-os rátájával szemben például Dániában 66, Svédországban 51, Norvégiában pedig 47 volt a fogvatartottak száma. Joutsen, M.: *Finland*. In: *Criminal Justice Systems in Europe*, Helsinki, 1995. 34. p.
- ⁷ Lappi-Seppälä: *The fall of the Finnish Prison Population* c. írásában felhívja a figyelmet arra, hogy a skandináv kriminológia-elméletben a generális prevenció tág értelmezése érvényesül. Az elmélet a közvetlen, avagy egyszerű megelőzés helyett indirekt generális prevencióról tesz említést, illetve még gyakrabban hallható az a megközelítés, amely a büntetés erkölcsi megalapozottságát és értékformáló hatását hangsúlyozza. Az ember tehát nem azért tartózkodik a törvénytelen magatartástól, mert azt büntetés követi, hanem mert a magatartást magát erkölcsileg elítélendőnek tekinti. Lappi-Seppälä, T.: *The fall of the Finnish Prison Population*. In: *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 2000/1. 27-29. pp.
- ⁸ E témáról lásd bővebben Lappi-Seppälä, T.: i.m. 27-30. pp.
- ⁹ Joutsen, M.—Lahti, R.—Pölonen, P.: *Finland*. In: *Criminal Justice Systems in Europe and North America*, Helsinki, 2001. 33. p.
- ¹⁰ Joutsen, M.: i.m. 20.p. és Joutsen, M.—Lahti, R.—Pölonen, P.: i.m. 31. p.
- ¹¹ Lappi-Seppälä, T.: i.m. 30. p.
- ¹² A hatályos szabályozás alapján a kiegészítő vagy kiegészítő pénzbüntetés a feltételes szabadságvesztéssel együtt alkalmazható. Joutsen, M.—Lahti, R.—Pölonen, P.: i.m. 33. p.
- ¹³ Lappi-Seppälä, T.: i.m. 31-32. pp.
- ¹⁴ A finn jogkövetkezmenyi rendszer szankcióneme még az 1983-ban bevezetett és legutóbb 1999-ben módosított „csekély pénzbüntetés”, avagy „összefoglalt büntető díj”, amelyet csak a kisebb súlyú közlekedési bűncselekmények elkövetőivel és a szemetelőkkel szemben alkalmaznak, tekintettel arra, hogy a fizetési kötelezettség nem teljesítése esetén nincs mód a szabadságvesztésre történő átváltoztatásra. Joutsen, M.—Lahti, R.—Pölonen, P.: i.m. 31. p.
- ¹⁵ Lappi-Seppälä, T.: i.m. 35. p.
- ¹⁶ Ugyancsak átmeneti időszak előzte meg a közmunka bevezetését Svédországban is, ahol a kísérlet az 1990-től 1995-ig terjedő tartamot ölelte fel. Svensson, B.: *Sweden*. In: *Criminal Justice Systems in Europe*, Helsinki, 1995. 52. p. Egyébiránt a közérdekű munka bevezetése jól példázza a skandináv államok közötti szoros köteléket, együttműködést, hiszen az új szankciónem körüli vélemény és tapasztalatcsere nyomán valamennyi skandináv állam jogkövetkezmenyi rendszerébe átültetésre került.
- ¹⁷ Joutsen, M.: i.m. 20-21. pp. és Joutsen, M.—Lahti, R.—Pölonen, P.: i.m. 31-32. pp.
- ¹⁸ Az 1992-től az 1998-ig terjedő időszakot alapul véve a finn bíróságok gyakorlatában először az 1993-as évben került sor a közmunka kiszabására, mindösszesen 563 személlyel szemben. Ugyanezen évben a szabad-

ságvesztésre ítélték száma 9563 fő volt. Két évvel később a közmunka már majdnem 5-szöröse volt a '93-as adatnak (2803), míg a szabadságvesztés alkalmazása visszaszorult 6754 esetre. 1998-ban a szabadságvesztésre ítélték száma 6642 fő volt, ezzel párhuzamosan 3957-re nőtt a munkavégzésre kötelezettek létszáma. **Lappi-Seppälä, T.:** i.m. 33. p.

¹⁹ Franciaországban a közérdekű munka 1983. június 10-i bevezetésével a törvényhozói szándék ugyancsak a rövid tartamú szabadságvesztés alternatívájának megteremtése volt. Az 1984-es évben a közérdekű munkára ítélt személyek 2/3-át lopásáért ítélték el. **Kensey, A.—Tournier, P.:** *Prison population inflation, overcrowding and recidivism: the situation in France.* In: *European Journal on Criminal Policy and Research* 7. 1999. 102. p.

²⁰ **Lappi-Seppälä, T.:** i.m. 35-36. pp.

²¹ Az 1975 és 1995 közötti 20 éves periódus alatt az USA 15 tagállama és a szövetségi kormányzat is eltörölte a feltételes szabadlábra helyezés intézményét. Franciaországban az 1970-es évek elejétől kezdődően ugyancsak visszaszorult a feltételes szabadlábra bocsátás alkalmazásának gyakorisága, amelynek további folytatása Annie Kensey és Pierre Tournier szerint az intézmény de facto megszűnéséhez vezethet. Bővebben lásd: **Kensey, A.—Tournier, P.:** i.m. 106-107. pp.

²² Az 1960-as évek közepén Finnországban a feltételes szabadon bocsátás legkorábbi időpontját 6 hónapról 4 hónapra csökkentették, majd a 70-es évek közepén a 4 hónapot 3 hónapra és végül 1989-ben a 3 hónapot a jelenlegi 14 napra szállították le. **Lappi-Seppälä, T.:** i.m. 35. p.

²³ **Joutsen, M.—Lahti, R.—Pölonen, P.:** i.m. 37. p.

²⁴ Összehasonlításként a skandináv államok lakossága 4,4 és 8,8 millió között mozog. **Forrás:** www.hvg.hu

²⁵ A többi skandináv országban 100000 lakosból körülbelül 50-60 volt végrehajtási intézményben.

²⁶ **Forrás:** HEUNI Paper No. 10. 1997, Helsinki, 7. p.

²⁷ Részletesen lásd **Baldursson, E.:** *Prisoners, prisons and punishment in small societies.* In: *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 2000/1. 7-8 pp.

²⁸ Az ajánlás a nemek tekintetében szükséges elkülönítési szabályok esetén modern büntetőpolitikai felfogást követve kivételként ismeri el a végrehajtási intézmények elfogadott kezelési program részeként szervezett tevékenységében való közös részvételt. **Európai Börtön szabályok.** In: *Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat, Budapest, 1990. 7. p.*

²⁹ **Baldursson, E.:** i.m.: 8-10. pp.

³⁰ **Baldursson, E.:** i.m.: 9-10. pp.

³¹ Dániában és Svédországban egyaránt létezik olyan adminisztratív intézkedés, amely a szabadságvesztést 100%-ban helyettesíti. Így Dániában az ittas járművezetők mentesülhetnek a börtönbüntetés alól, amennyiben egy kezelési programnak vetik alá magukat. A svéd megoldás pedig az elektronikus ellenőrzésnek enged teret a szabadságvesztéssel szemben. Így 1994. augusztus 1-től kezdődően Svédországban azon személyek, akiket 2 hónap, illetve annál rövidebb tartamú szabadságvesztésre ítélték, a kiszabott tartamot otthonukban tölthetik le egy elektronikus szerkezet ellenőrzése mellett. Ezt a programot Svédország 6 különböző részén az 1996. július 31-ig terjedő időszakig kezdetben kísérleti jelleggel alkalmazták. A svéd elektronikus ellenőrzésről lásd még **Svensson, B.:** i.m. 54. p.

³² A skandináv államok közül ellentétes gyakorlatot folytat e tekintetben pl. Norvégia, ahol 120 napi szabadságvesztésre ítéltés esetén a feltételes elbocsátás lehetősége a tartam 2/3-a vagy 80 nap után nyílik meg, de amennyiben a fogvatartott 73 napi, vagy annál rövidebb tartamú büntetést kap, akkor a teljes tartamot le kell töltenie. **Baldursson, E.:** i.m. 10. p.